

Allahverdiyeva Aytan Musa qız⁹⁷ SİYASİ DİSKURSDA PERSUAZİVLİK RİTORİK STRATEGİYƏ KİMİ

Comiyyətə bir sosial qrupun digər üzərində dominantlığı qarşılıqlı razılaşma, ideoloji mənsəbiyyət və yaxud dil vasitəsilə gerçəkləşir ki, müasir cəmiyyətin səciyyəvi cəhəti məhz bunlardan ibarətdir. Dil icimai münasibətlərin ayrılmaz hissəsi olan diskurs şəklində mövcuddur. Bir tərəfdən diskurs bu münasibətləri formalaşdırır, digər tərəfdən isə özü onlar vasitəsilə formalaşır.

Yalnız siyasi səhələri əhatə edən janrlar sinfi siyasi diskursu meydana gətirir. Siyasi diskursun məqsədi inandırmaq, adresatın müəyyən niyyətlərini oymaq, inandırmaq üçün zəmin yaratmaq və hərəkətə sövq etməkdən ibarətdir. Bütövlükdə məqsəd adresatları icimai-siyasi nöqtəyi-nəzərdən düzgün hərəkət və ya qiymətləndirməyə ehtiyac hissini aşılamaqdır. Maraqlı doğuran məqam ondan ibarətdir ki, siyasi diskursda inandırma əgillə və məntiqi düşüncəyə deyil, duyğulara və təəssürlərə təsir ilə əlaqələndir.

Özünəməxsus səciyyəsinə irəli gələrək, siyasi diskursun məqsədi kommunikaantlar arasında tam bərabərliyə uyğun ünsiyyəti təmin etmək deyil, onlara birtərəfli təsir göstərməkdən ibarətdir. Eyni zamanda, siyasətçi çıxışında daim rəqibləri ilə polemika aparır və mövqeyi ilə razılaşmayanları inandırmağa çalışır. Dinləyiciləri fikirlərini ədalətli, mövqeyinin isə doğru olduğuna inandırmaq üçün siyasətçi diqqətini söyləmin yalnız argumentli və əsaslandırılmış tərəfindən cəmləşdirir, öz mövqeyinə maraqlı oymatmağa, auditoriyanın diqqətini nitqin parlaqlığı, emosional rəngarəngliyi vasitəsilə cəlb etməyə çalışır. Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək, siyasi diskursun aşağıdakı konstruktiv elementlərdən ibarət olduğu qənaətinə hasil edirik:

- adresat kütləliliyinin üstünlük təşkil etməsi;
- emosionallıq amilinin dominant rolə malik olması;
- semantik qeyri-müəyyənlik;
- siyasi ünsiyyətin KİV vasitəsilə gerçəkləməsi;
- əks olunan realitərin aktuallığı və siyasi situasiyanın dəyişənliyi səbəbindən siyasət dilinin dinamik səciyyə daşması.

Digər diskurs növlərinə münasibətdə siyasi diskursun funksional xassəsi onun əsas funksiyası olan hakimiyyət uğrunda mübarizədə təzahür edir. Siyasi diskursun digər aparıcı funksiyaları bu funksiyanın təzahürünün fərqli aspektləridir və 5 blokdan ibarətdir:

- 1) siyasi agentlər qrupunun birləşməsi və fərqlənməsi;
- 2) münaqişənin inkişafı və razılaşmanın əldə edilməsi;
- 3) verbal siyasi fəaliyyətlərin gerçəkləşməsi və onlar haqqında məlumat;
- 4) siyasi arenada "dil gerçəkliyi effekti"nin yaradılması və şərh edilməsi;
- 5) şüurları manipulyasiyası, siyasətçilərin və seçicilərin fəaliyyətləri üzərində nəzarət.

Göründüyü kimi, siyasi diskurs siyasi ünsiyyət qanunlarına və qaydalına uyğun olaraq təşkil edilmiş və siyasi ünsiyyət situasiyası ilə şərtlənən xüsusi bir mətn növüdür. Siyasi mətnlərin əsas vəzifəsi auditoriyanın hiss və düşüncələrini hədəfə alaraq, onlara semantik və emosional təsir göstərməkdir.

İnsan davranışına təsir vasitələrini araşdıran müxtəlif elm səhələrinə (psixolinqvistikə, ritorika, sosiologiya, etika, fəlsəfə, neyrologiya, antropologiya və s.) gəldiyi nəticələr əsasən, respizientə təsir etmək üçün istifadə olunan dil vasitələri və onların öyrənilməsi diqqət yetirilməli olan əsas mövzularıdır. Ritorikanı inandırma vasitələrini aşkar etmək bacarığı hesab edən Aristotel nətiqin istifadə edə biləcəyi bütün mümkün vasitələri üç qrupa ayırır:

1. etos (yunan dilində "ἦθος. ἦθος" – xarakter, vərdiş, mövqə);
2. loqos (yunan dilində "λόγος" – səbəb, rasionallıq);
3. pafos (yunan dilində "πάθος" – emosional müraciət, vəcd, coşğunluq).

Bu təsnifatın əsasında inandırmaq üçün istifadə edilən və insan faktoru ilə bağlı olan müxtəlif – hissi, idraki və əxlaqi meyarlar durur. Müvafiq olaraq, etos mədəni-əxlaqi prinsipləri, loqos nitqə ehtiva olunan fikirləri, pafos isə nitq vasitəsilə ifadə edilən hisləri ehtiva edir. Müasir tədqiqatçıların bir çoxu müasir siyasi diskursun təhlilində məhz bu təsnifatə əsaslanır. Bununla yanaşı, bəzi müəlliflərin qeyd etdiyi kimi, məsələn, siyasətçilərin mədəni-əxlaqi ritorikası (etosu) heç də həmişə onların şəxsi mədəni-əxlaqi və yaxud dini əqidələrini əks etdirmir. Ümumiyyətlə, siyasi nitqə mədəni-əxlaqi postulatların istifadə müəyyən kommunikativ kontekst nəzərə alınmadan qəbul edilmiş spontan qərar olmayıb, öncədən hazırlanmış taktiki-strateji planın nəticəsi olaraq daha böyük təsiri malikdir (Shogan 2007).

Məlum olduğu kimi, nitq dilin istifadə prosesi və fəaliyyətidir. Bu prosenin nəticəsində mətn yaranır. Nəticə etibarilə, siyasi nitq siyasi mətnin yaradılması zamanı ümummilli dilin istifadə prosesisdir. Siyasi nitq özü-özünə mənsəbu, problematikası, funksiyaları və bir fəaliyyət növü üçün xarakterik olan kommunikativ strategiyə və taktikalardan istifadəsi əsasında müəyyənlaşan səciyyəvi xassəyə malikdir. Bir qayda olaraq, siyasi nitq əsaslandırıcı, argumentli nitq şəklində qurulur – müəyyən bir vəcbə problem irəli sürülür, onun mümkün həlli yolları təhlil edilir və qiymətləndirilir, qəti məntiqi ardıcılıqla yerləşdirilən ümumiləşdirilmələr və nəticələr aparılır.

Bir qayda olaraq, siyasi nitq mühakimə şəklində qurulur: müəyyən vəcbə bir problem irəli sürülür, onun mümkün həlli yolları təhlil edilir və qiymətləndirilir, ümumiləşdirilmələr və nəticələr aparılır və materiallar qəti məntiqi ardıcılıqla yerləşdirilir.

⁹⁷ ADU, fil.f.d., dos., aytan@ymail.com

Ünmiyyətlə, siyasi niyyət mötəbarlığı, faktların dəqiqliyi, konkretliyi və qəti əsaslandırılması ilə seçilir. Coşğunluq və hərəkətə çağırış əltivə qərarı siyasi nitqin geniş auditoriya üçün nəzərdə tutulması və hamı tərəfindən başa düşülməsi faktı bu diskurs növünün xarakterində duran mühüm tələbi onun ümumi ölçətilməli malik olması ilə şərhləndirilir.

Xüsusilə son illərdə nitq siyasi mübarizənin əsas alətinə çevrildiyi üçün, siyasi diskurs dilçilərin diqqət mərkəzində duran əsas mövzularından. Siyasi diskursun müasir dilçilik elminin aparıcı obyektinə çevrilməsinin əsas təməli meyarının "hakimiyyət uğrunda mübarizə" olması fikrini əsas tutaraq, siyasi çıxışlar zamanı bütün ünsiyyət strategiyalarının vahid bir hədəf - hakimiyyət uğrunda mübarizə çərçivəsində nəzərdə keçirilməli olduğunu zənn edirik. Müasir demokratiya şəraitində bu və ya digər mövqeyi mövqeyin doğruluğunu tələp etməsi barədə təzis inandırma adlanır.

V.Vinoqradov tərəfindən təqdim edilmiş dilin üç funksiyası (ünsiyyət, məlumat, təsir) arasında siyasi diskurs sahəsində təsir funksiyası aparıcı rolə malikdir (Виноградов 1980). Bunu belə əsaslandırmaq olar ki, siyasi nitqin auditoriyaya təsir etmək qədər həssas məlumatın ötürülməsinə, yaxud adresatla ünsiyyət hədəfə alınır. R.Yakobson isə kommunikasiya komponentlərindən (adresant, adresat, referent, məlumat, rabitə, kod) birinə doğru istiqamətlənməsindən əslilə olaraq dilin altı funksiyaya malik olduğunu hesab edir (Якобсон 1975: 198). Qeyd edilən funksiyaların hər biri siyasi kommunikasiya zamanı yerinə yetirilir:

1. Kommunikativ (referentli, denotativ) funksiya referent yönümlüdür;
2. Emotiv/ekspressiv funksiya müəlliflə (informasiyanı göndərənə) bağlıdır;
3. Fatik funksiya rəbitənin qurulması ilə əlaqədardır;
4. Metadil funksiyası kodun xüsusiyyətlərinin aşkar və təfsir edilməsinə yönəldir;
5. Poetik funksiya diqqəti məhz məlumat yoxdandır, onun yadda qalması və təsirli olması üçün nitq obrazlı və aydın olmasını təmin edir (məhz bu funksiya siyasi diskursda müxtəlif üslubi vasitələrə müraciət edilməsinə tələb edir).
6. Apeyativ/konativ funksiya adresat yönümlüdür və informasiyanı göndərənə iradəsinin, niyyətinin, onun adresata təsirinin gerçəkləşdirilməsi ideyasını ifadə edir.

Ə.Şeyxal sonucunu təsviçedici səciiyyəyə malik olan funksiyanı reqlativ (tənzimləyici) funksiya adlandırdı və bununla adresatın davranışlarının tənzimlənməsində dilin rolunu diqqətə çatdırır (Шейхал 2004). Başqa sözlə, müəllif fəaliyyətə sövq etmə və ya suala cavab verməklə, fəaliyyətin qadağan oluması və ya adresatın niyyətinin dəyişdirilməsi məqsədilə məlumatın verilməsi yolu ilə siyasi diskursda təsir gücünü vurğulayır. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz təsviç etmək siyasi diskursun əsas funksiyasıdır, hakimiyyətin əldə saxlanması məqsədilə adresata təsir etmək vəstəsindədir.

Siyasi fəaliyyət cəmiyyətin həyatında həmişə xüsusi rol oynamışdır. Bir dövlətin bəynəlxalq aləmdəki statusu, digər dövlətlərlə münasibətləri və dünya birliyinin fəaliyyətindəki rolu, siyasi mövqeyi, ilk növbədə, müəyyən bir vəziyyətdə nümayiş etdirdiyi ritorikadan aslıdır. Bundan başqa, dövlətin imicinin müəyyənləşdirilməsində sözü gedən dövlətin siyasi liderləri tərəfindən sərgilənən mövqeyi siyasi çıxışlar vasitəsilə təqdim olunur və seçilən natiqlik üslubu oduca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu çıxışlar vəstəsində siyasətçilər həm bəynəlxalq birliyi, həm də ölkələrinin vətəndaşlarına müraciət etmək fürsətinə sahibdirlər. Çıxışlar zamanı siyasətçilər auditoriyaya sadəcə ictimai-siyasi həyatın müəyyən məsələləri barədə məlumatlandırmaqla kifayətlənməməli, publisistik üslubun tələblərinə uyğun olaraq, kütlələrin rəğbətini qazanmalı, onları bu və ya digər mövqeyi qəbul etməyə inandırmaqla və eyni zamanda vətəndaşların dəstəyini qazanmalıdır.

Amerika prezidentlərinin nitqlərinin kvantitativ təhlilini həyata keçirən K.Şoqan məhz prezidentlərin mənavi-oxlaqlı normaları pozmaları nəticəsində mənavi-oxlaqlı ritorikanın (etosun) təsir gücünün azalması səbəbi ilə siyasi legitimliyin azalmasını nə dərcədə əlaqədar olduğunu izləmişdir. Kommunikativ kontekst nəzərə alınmadığı məqamlarda kommunikativ uğursuzluqlar baş verir. Müəllif, nümunə olaraq, əxlaq dərsliəri səciiyyəsi dəşyan nitqləri ilə məşhur C.Karterin prezident seçkilərində məhz kommunikativ konteksti nəzərə almadığından "dahi kommunikator" ("great communicator") titulu qazanmış R.Reyqana uduzduğunu göstərir (Shogan 2007: 73).

Qeyd edilənlər bir daha Aristotelin "Ritorika" əsərində nitqin inandırma gücünün əsasən natiqlin mənavi-oxlaqlı cəhətlərindən, onun şəxsiyyətindən, nüfuzundan və biliklərindən (etosdan) əslilə olması ilə bağlı irəli sürülmə fikirləri təsdiq edir. Bundan başqa, ayrı-ayrı psixoloji konsepsiyalarla istənilən davranışın, siyasi davranışlar da daxil olmaqla, ikili - koqnitiv və emosional xassəyə malik oduğu sübətə yetirilmişdir. Mürəkkəb quruluşla malik mental bir kompleksdə birləşməsi ilə əlaqədar olaraq rəşional qiymətləndirmə, nöqtəy-nəzarət ilə emosiyaların kəskin fərqləndirilməsi mümkün deyil. Müasir dilçilikdə dil vəstəsində təsir fenomeninin tədqiqi ilə bağlı dil vəstəsində təsirin səciiyyəsinin tədqiqi və elmi təsvirini bildirmə iki termin - "suqçestivlik" və "persuazivlik" elmi lüğətdə fəalqlı qazanmışdır.

Persuazivlik (inandırma) yazılı və ya şifahi məlumatı ötürən müəllifin adresatı nəyə isə inandırmağa, müəyyən bir hərəkətə yerinə yetirilməsinə və yaxud əksinə çağırış səciiyyəli dil-təsir vəstəsindədir. Persuaziv kommunikativ proses adresatın respiciyenti müəyyən davranışa sövq etmək və yaxud onun mövqeyinə təsir etmək məqsədilə məlumatı məqsədyönlü şəkildə emal edənləri situasiyaya vəstəsində təqdim edir. "Ritorun dəlillərə əsaslanması, emosional təsir göstərməsi pafosun, həmçinin şahidlik ehtimalını doğrultduğı üçün etosun yaranmasına vəstəsində ola bilər" (Zeynalova, Allahverdiyeva 2017:119). Beləliklə, persuaziv nitq aktının gerçəkləşməsi zamanı iki kommunikativ-praqmatik niyyət təzahür edir:

- 1) adresatın süturna, onun nöqtəy-nəzarına, dəyərliyin linqvistik vəstəsində təsir etmək;
 - 2) adresatı müəyyən hərəkətləri yerinə yetirməyə sövq etmək, onun davranışını dəyişmək və yaxud istiqamətləndirmək.
- Suqçestivlik (təqinedicilik) persuazivlikdən fərqlənir - bu termin gizli təsir formasını, ilk növbədə isə söv vəstəsində inancılara təsiri və müəyyən fikirlərin tələqini nəzərdə tutur. V.Cəmyaykayann da qeyd etdiyi kimi, əslində bu iki yanaşma

Siyasi çıxışlar siyasətçidən canlılıq və emosionallıq, inandırıcılıq və kommunikativlik tələb edir. Bu tələbləri qarşılamaq üçün müxtəlif emosional dil-təsir vasitələri ilə ifadə edilmiş ritorik inandırma üsullarına üstünlük verilir. Bu ritorik vasitələr arasında leksik-üslubi ifadə vasitələri üstünlük təşkil edir. Epitet, mütqayisə, məcaz, personifikasiya, sifətlər, evfemizmlər və frazeoloji ifadələr bu sıraya aid edilə bilər. Sintaktik səviyyədə emosionallıq ehtiva edən ritorik inandırma vasitələrinə ritorik suallar, antitezə, ellipsis, paralel konstruksiyalar və xizəm, təkrar, qradasiya istifadə olunur. Bəzən qradasiya təkrarla eyniyyət təşkil edir. Bunlardan başqa, canlı danışq dilindən - "loru dil"dən, ədəbi obrazlardan, linqvistik yumor vasitələrindən, ironiya və satiradan istifadə də bu missiyanın yerinə yetirilməsində fəallıq təşkil edir. Qeyd etdiyimiz hər bir ritorik-dil-təsir vasitəsi ayrıca tədqiqat mövzudur və gələcək tədqiqatlarımızda onları həyata keçirməyi planlaşdırırıq.

Aparduğumuz təhlillər belə bir nəticə hasil etməyə əsas verir ki, siyasi ünsiyyədə persuzivlik strategiyasının əhəmiyyətinin artması ilə yanaşı onun düzgün təfsiri bir sıra ictimai-siyasi problemlərin həllini şərtləndirir. Siyasi çıxışların təhlili nətiyyəti siyasi fəallığı təhlil etməyə, onun gələcək fəallıyyət və niyyətlərini proqnozlaşdırmağa və auditoriyaya ən qüvvətli təsir yollarını təyin etməyə imkan verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London: Routledge, 2004. 224 p.
2. Dijk T. A. van. *Political Discourse and Political Cognition // Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse*. Ed. by P. Chilton and Ch. Schäffner. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. pp.203-237
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003. 193 p.
4. Nöth W. *Handbook of Semiotics*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1995. 576 p.
5. Shogan C.J. *The Moral Rhetoric of American Presidents*. Texas A&M University Press, 2007. 223 p.
6. Zeynalova S., Allahverdiyeva A. (2017) *Introduction to Rhetoric*. Bakı: Mutafiq.
7. Виноградов В.В. *Набравные труды. О языке художественной прозы*. М.: Наука, 1980. 360 с.
8. Чернышова В.Е. *Дискурс власти и власть дискурса*. -М.: Филол, 2006. -136 с.
9. Якобсон Р.О. *Лингвистика и поэтика. Структурализм "за" и "против"*. М., 1975. С. 193-230
10. Шейгал Е.И. *Язык и власть/Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 138-142
11. Шейгал Е.И. Семантика политического дискурса. М.ИИД/К.Т.Новик", 2004.326 с.

Internet mənbələri:

<https://www.researchgate.net/publication/330813462>, Siljinovska L. Political communication, leaders and local governance, May 2018

<https://www.researchgate.net/profile/Wodak-R>, Wodak R. Language, power and identity. *Language Teaching* 45(02), April 2012

Açar sözlər: *siyasi dilçilik, siyasi kommunikasiya, siyasi diskurs, ritorik strategiya, persuzivlik.*

Key words: *political linguistics, political communication, political discourse, rhetorical strategy, persuasion.*

Ключевые слова: *политическая лингвистика, политическая коммуникация, политический дискурс, риторическая стратегия, персуазивность.*

Summary

Persuasiveness as a rhetorical strategy in political discourse

The article deals with the problem of strategy of persuasion in political discourse and its rhetorical-linguistic expression. Here it is mentioned that in political field, the language is not only a means of struggle for power, but also possesses the persuasive role which is difficult to overestimate. It is with the help of language that the adjustment of the individual picture of the world is realized in political discourse which influences the thoughts and feelings of the audience. The predominantly linguistic nature of the strategy of persuasion makes it necessary to study the functions of rhetorical-linguistic tools that contribute to it in political discourse makes their exploration vital.

Taking into account all the interpretations proposed, we consider that it is appropriate to call the process and the result of a predominantly verbal impact on listeners/audiences by conviction in order to form argumentative opinions, assessments, etc., in the recipient, or to change their behavior, carried out under circumstances.

Резюме

Персуазивность как риторическая стратегия в политическом дискурсе

В статье рассматривается проблема стратегии убеждения в политическом дискурсе и ее риторически-лингвистического выражения. Здесь отмечается, что в политической сфере язык является не только средством борьбы за власть, но и обладает убедительной ролью, которую трудно переоценить. Именно с помощью языка осуществляется корректировка индивидуальной картины мира в политическом дискурсе, который влияет на мысли и чувства аудитории. Преимущественно лингвистическая природа стратегии убеждения делает необходимым изучение функций риторическо-лингвистических инструментов, которые способствуют этому в политическом дискурсе, делает их исследование жизненно важным.

Принимая во внимание все предложенные интерпретации, мы считаем целесообразным называть процесс и результат преимущественно вербального воздействия на слушателей / аудиторию убеждением, чтобы сформировать у реципиента аргументированные мнения, оценки и т. д., изменить свое поведение, проведенное при обстоятельствах.

RAYÇI: prof. L.Əhmədova